

1. Ktoré posvätné texty alebo knihy poznáte?
2. Uved'te nejaký konkrétny príklad vzájomného pôsobenia náboženstva (jeho doktríny, kultu, organizácie) a geografickej sféry.

2. Geografia náboženstiev ako vedná disciplína

Pojem geografia náboženstiev bol v odbornej literatúre zavedený až v 17. storočí. Počiatky záujmu o náboženstvá však siahajú do hlbšej histórie. Vývin geografie náboženstiev môžeme rozdeliť do niekoľkých etáp:

Starovek a stredovek:

Záujem o religiózno-geografickú problematiku nachádzame:

- v prácach starovekých Grékov (kartograf Anaximandros)
- v regionálno-geografických opisoch islamských geografov (Al Muqaddasi)
- u reprezentantov keltských kláštorňých škôl v Írsku
- v správach antických cestovateľov (Pausanias) a učencov (Hippokrates, Aristoteles, Strabón)

16. storočie:

Jednotlivé vedy sa pretransformovali na teologicky orientované disciplíny, veda sa oddáva potrebám teológie. Geografia ako vedná disciplína má skúmať prírodu a človeka a predstavovať zemský povrch ako územie neustálej aktivity Boha. Svet je pre geografia sériou zmyslovo dostupných Božích zjavení. V geografii náboženstiev (GN) identifikujem dve orientácie:

- **cirkevná geografia** (ecclesiastical geography) – zaoberala sa mapovaním priestorovej expanzie kresťanstva vo svete
- **biblická geografia** (biblical geography) – pokúšala sa identifikovať a lokalizovať udalosti, miesta a názvy spomínané v Biblii. Východiskom bola myšlienka, že séria Božích zjavení začala v Palestíne a geografia tohto regiónu je začiatkom celej geografie.

Do tohto obdobia spadá napr. spis *Správa o veciach na Yucatáne* (1566) františkánskeho mnícha **Diega de Landu** s množstvom cenných informácií zo života Mayov, vrátane ich náboženských predstáv.

Geografia náboženstiev je v tomto štádiu chápaná skôr ako antropogeografie, ktorá pokrýva len úzku časť úloh súčasnej geografie náboženstiev.

17. storočie:

Dochádza k uvoľneniu tesných väzieb medzi geografiou a teológiou. Do pozornosti sa dostáva štúdium aj mimokresťanských náboženstiev, najmä ich priestorové rozšírenie. Príčinu možno hľadať v nových geografických objavoch. Misijné zámery cirkvi si vyžadovali kvalitné informácie o nových územiach, pretože boli predpokladom úspešného šírenia kresťanstva. K prácam z tohto obdobia patria:

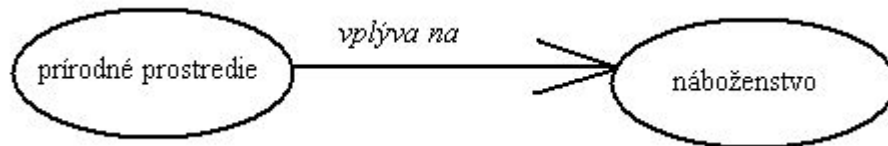
- spis františkána Bernardína Ribeiru de **Sahagun** – zaoberal sa indiánskymi náboženstvami v Mexiku;
- spis jezuitu **José de Acostu** - zaoberal sa náboženstvami Peru a Mexika
- holandský geograf B. **Varenius** – vydal prácu o japonských náboženstvách (*Descriptio Regni Iaponia*, 1649)

Aj napriek uvoľneniu väzby medzi GN a teológiou, koncom 17. storočia ešte stále existovalo určité prepojenie týchto dvoch disciplín, konkrétne fyzikálno-teologická škola. Podľa nej poriadok pre prospech všetkého živého, ktorý vidíme na zemskom povrchu, je vytvorený Bohom a priestorová diferenciácia geografickej sféry je príliš dobre premyslená, aby sme ju pokladali za dielo náhody. Predstaviteľom tohto prúdu je napr. J. Ray. Táto škola sa rozvíjala aj v priebehu ďalších dvoch storočí.

18. storočie (osvietenské obdobie) a 19. storočie:

Došlo k definitívnemu vymaneniu sa geografie od vplyvu teológie.

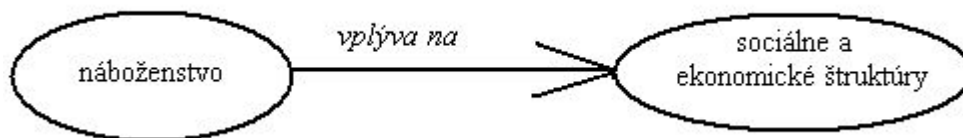
- **Immanuel Kant** (1724-1804): za hlavné úlohy geografického výskumu náboženstiev považoval opis jednotlivých náboženstiev v ich jednote s krajinou, národom a kultúrou, skúmanie vplyvov náboženstiev na charakter národa a jeho kultúry, výskum zmien, ktoré nastávajú v náboženstve v priebehu jej expanzie do nových priestorov. I. Kant vydal knihu „Náboženstvo v medziach čistého rozumu“.
- **environmentálne deterministický prístup**: presadzuje výskum do akej miery prírodné prostredie (najmä klíma) ovplyvňuje a podmieňuje náboženstvá

- **Gottlieb H. Kasche**¹: náboženstvo považuje za faktor, ktorý rozhoduje o špecifickom charaktere jednotlivých regiónov, požaduje úplnú nezávislosť bádateľa od teológie, zdôrazňuje však prevahu kresťanstva nad inými náboženstvami (v kresťanských regiónoch panuje najväčší poriadok a hospodárska prosperita), poukazuje na potrebu skúmania vplyvu prírodného prostredia na náboženstvá.
- pokračuje rozvoj **cirkevnej a biblickej geografie**: používajú sa nové metódy, vykonáva sa terénny výskum v Palestíne (George Adam Smith: Historická geografie Svätej Zeme, 1894)

20. storočie („rýdzo geografická“ GN):

- **Max Weber**: vo svojich prácach prišiel s **inverziou environmentálno-deterministickej doktríny** – presadzoval výskum vplyvu náboženstiev na sociálne a ekonomické štruktúry. Prišiel k záveru, že niektoré vlastnosti kresťanského a najmä protestantského svetonázoru mali zásadný vplyv na rozvoj kapitalizmu. Jeho koncepcia bola rozpracovaná až po druhej svetovej vojne (C. Troll, P. Fickeler, E. Isaac, P. Deffontaines), dovtedy zotrvačne prevládal deterministický prístup.

- **C. Troll** ako odporca deterministického prístupu tvrdil, že odhaľovanie pôsobenia geografického prostredia na náboženstvo patrí do kompetencií religionistiky. Troll bol zástancom „rýdzo geografickej“ geografie náboženstiev a rigorózneho oddelenia geografie náboženstiev a religionistiky.
- **P. Fickeler** rozlišoval dve stránky náboženstva – kultovú a etickú, pričom pre geografa je relevantná len kultová stránka – má skúmať ako pôsobí kult na využívanie a fyziognómiu krajiny, v ktorej zanecháva viditeľné a trvalé stopy. Geografiu náboženstiev považoval za súčasť kultúrnej geografie.
- **mladšia „Trollovská škola“** (Hahn, Sieversová): pozornosť sústreďujú **na náboženskú komunitu**, prostredníctvom ktorej sa realizuje vplyv náboženstva na geografické prostredie (spôsob osídľovania, exploatacie územia, aktivity komunit v oblasti sociálnej infraštruktúry, ekonomická koncepcia, spôsob trávenia voľného času a vnútorné zmeny komunity...). Geografia náboženstiev sa tak približuje k sociálnej geografii.
- **americká geografická škola** reprezentovaná D. E. **Sopherom**, ktorý predstavil syntézu koncepcií geografie náboženstiev sformovaných v jej predchádzajúcich vývinových etapách. K najdôležitejším úlohám GN podľa Sophera patrí:
 - výskum úlohy prostredia v evolúcii religióznych systémov, najmä ich inštitucionálnej stránky,
 - výskum transformácie prostredia pod vplyvom religióznych systémov,
 - výskum priestorovej difúzie a priestorovej organizácie jednotlivých religióznych systémov,
 - výskum geografického členenia náboženstiev.

Všetky tieto úlohy sa už vyskytli vo vývine GN, nikdy však neboli zohľadnené naraz a vo vzájomných súvislostiach. Sopher teda identifikuje dve koncepcie geografie náboženstiev:

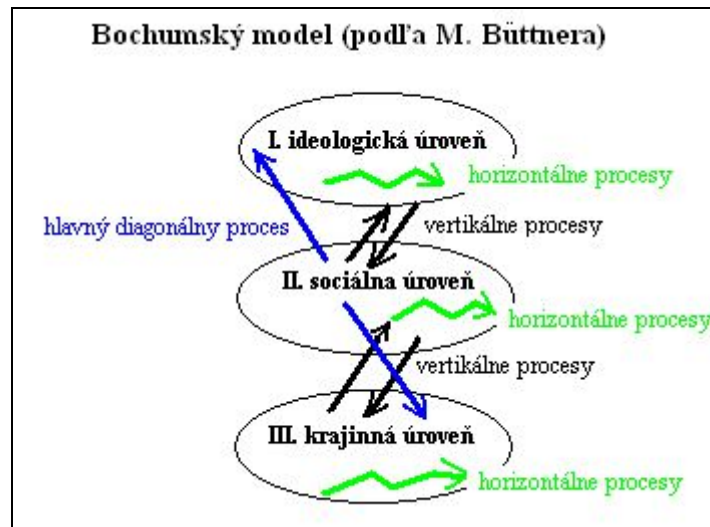
1. „religionistická“ GN – skúma pôsobenie geografického prostredia na náboženstvo;
2. „rýdzo geografická“ GN – sleduje vplyv náboženstiev na formovanie krajiny.

Sopher pracuje s pojmom religiózny systém. **Religiózny systém** sa podľa Sophera vyznačuje tromi črtami:

1. mierou svojho rozšírenia (priestorového a sociálneho)
2. štruktúrou v priestore (spôsobom organizácie vyznávačov)
3. prostriedkami svojho šírenia

- **nemecká škola** reprezentovaná M. **Büttnerom**, ktorý vypracoval **Bochumský model vzájomného pôsobenia medzi náboženstvom a geografickým prostredím**.

¹ G. Kasche sa považuje vo všeobecnosti za prvého, kto použil v roku 1795 termín „geografia náboženstva“ v nemecky napísanej knihe „Myšlienky o náboženskej geografii“. Podľa Ch. C. Parka Sacred Worlds. (str. 10)

Hlavné črty tohto modelu sú:

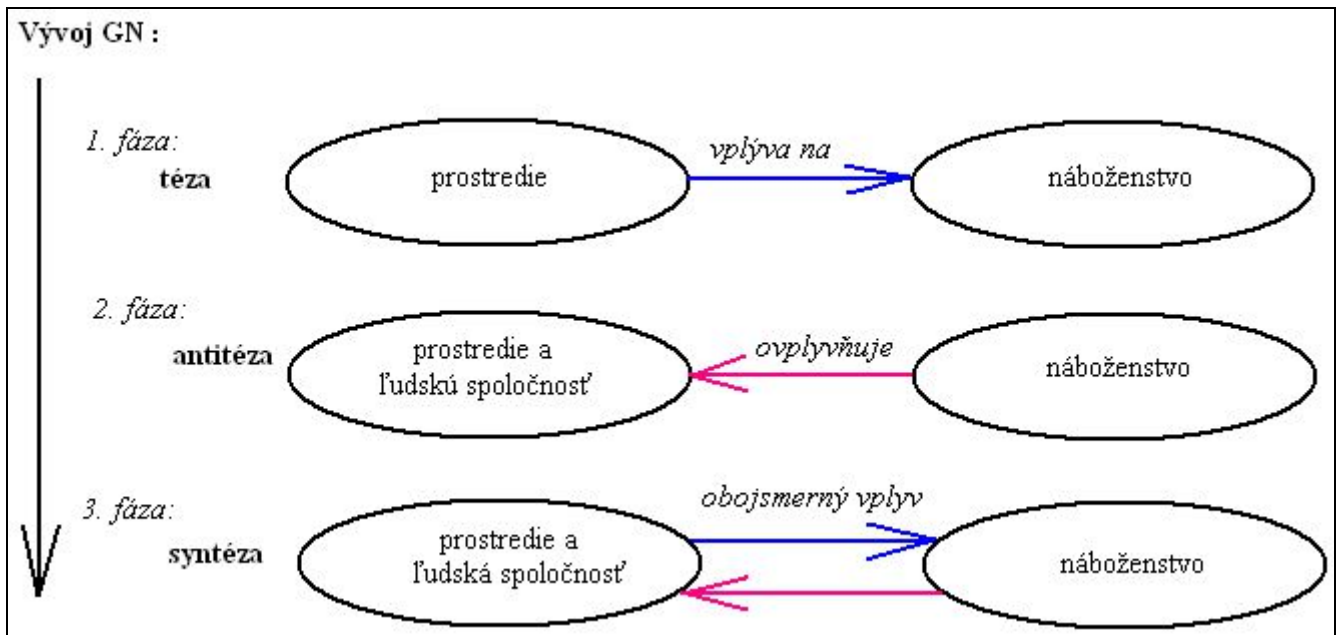
- proces vo vzťahu náboženstvo – prostredie sa vzťahuje k trom úrovňam:
 - I. ideologická úroveň: súbor dogmatického a etického učenia
 - II. sociálna úroveň: religiózny organizmus (obyvatelia + inštitúcie)
 - III. krajinná úroveň: prírodné prostredie a antropogénne materiálne objekty
- na každej úrovni prebiehajú horizontálne procesy
- medzi susednými úrovňami prebiehajú vertikálne procesy
- medzi všetkými úrovňami prebieha hlavný diagonálny proces
- pozornosť sociálno-geograficky orientovanej GN je sústredená na **II. úroveň – čiže religiózny organizmus ako sprostredkujúca sila medzi náboženstvom (I. úrovňou) a geografickým prostredím (III. úrovňou)**. Sily pretvárajúce krajinu teda nepochádzajú zo samotného náboženstva, ale každý vzťah medzi náboženstvom a geografickým prostredím funguje prostredníctvom náboženského organizmu.

Príklady prebiehajúcich procesov:

- rozširovanie počtu vyznávačov náboženstva
- zmena náboženského vyznania (konverzia)
- rôzne druhy použitého stavebného materiálu na budovanie svätýň a kostolov
- mormóni putovali z východných častí USA do oblasti Veľkého slaného jazera, ktoré sa pre nich stalo „Mŕtvym morom“, rieku vtekajúcu do jazera nazvali Jordánom a identifikovali sa s izraelitmi, ktorí podľa Biblie 40 rokov putovali púšťou. Novozaložené mesto Salt Lake City sa pre nich stalo „Jeruzalemom“. Vzhľad krajiny tak ovplyvnil náboženskú doktrínu mormónov.
- Slávenie náboženských sviatkov ovplyvňuje život spoločnosti ako celku (napr. v SR Veľká noc a Vianoce sú sprevádzané „dňami pokoja“, keď sa nepracuje a pod.)
- existencia špeciálnych dní, ktoré treba svätiť (sobota u židov; nedeľa u kresťanov; piatok u moslimov)
- vznik mýtu o potope sa viaže na priestor Blízkeho východu a nie na staroveký Egypt
- zákaz interrupcií, eutanázie, incestu v spoločnosti
- zákaz požívania mäsa konkrétnych zvierat alebo nápojov
- preberanie učenie alebo jeho časti (napr. kresťanstvo prebralo židovskú Tóru)
- nemožnosť uzavrieť nové manželstvo v katolíckej cirkvi po rozvoze, ak pôvodné manželstvo niektorej stránky bolo právoplatné v zmysle cirkevných zákonov

Podľa Bochumského modelu GN stojí na prieniku geografie, religionistiky a teológie.

Celkovo môžeme vývoj GN charakterizovať tromi fázami: **téza** (náboženstvo je determinované prostredím) – **antitéza** (náboženstvo vplýva na prostredie) – **syntéza** (skúmanie recipacity vo vzťahoch náboženstva a geografického prostredia). V súčasnosti sa GN ako vedná disciplína považuje za vedu ležiacu **v prieniku kultúrnej a sociálnej geografie**.

Definícia geografie náboženstiev

Geografiu náboženstiev považujeme za analytickú disciplínu humánnej geografie, ktorá sa zaoberá priestorovými aspektmi religióznych systémov a ich vzájomnými interakciami s inými prvkami fyzicko-geografickej a humánno-geografickej sféry. (Mičian 1984)

GN najužšie spolupracuje s religionistikou. Religionistika je spoločenská veda, ktorá skúma náboženské štruktúry sveta historicky a fenomenologicky ako zložitý, mnohvrstevný jav a to z aspektu psychického, sociálno-kultúrneho i z aspektu viery človeka v určitú transcenciu (Komorovský 1996).

Hlavné smery v geografii náboženstiev

V súčasnej geografii možno zaznamenať záujem o tri skupiny tém:

1. empirické výskumy zamerané na odhaľovanie pôsobenia náboženstiev na krajinu (priestorová expanzia a regresia religióznych systémov, náboženská diferenciacia sveta, náboženská segregácia obyvateľstva v mestách, priestorové aspekty púť...)
2. výskumy kultúrnej geografie, ktoré skúmajú charakter konfliktov (napr. medzi svetskou a cirkevnou mocou v požiadavkách na využitie zeme) a zmysel symbolov (napr. výskum symbolického významu kostolov...)
3. výskumy religióznej ekológie venované degradácii životného prostredia na planéte vplyvom kresťanského myslenia, podľa ktorého dal Boh ľuďom nadvládu nad Zemou a sledovaniu vplyvu náboženského myslenia na postoje k rastlinám a živočíchom

Geografia náboženstiev na Slovensku

Začala sa rozvíjať v medzivojnovom období. Priekopníckou prácou je mapa rozloženia vierovyznaní na Slovensku podľa sčítania z roku 1930, ktorej autorom je **Š. Fekete**.

Po roku 1948 sa rozvoj GN zastavil v súvislosti s nástupom komunistickej moci. Náboženská príslušnosť bola zisťovaná len pri sčítaní ľudu v r. 1950.

K oživeniu záujmu o GN došlo po roku 1989.

Práce z oblasti GN možno členiť na:

- a) teoreticko-metodologické – venujú sa formovaniu GN a jej základným teoreticko-metodologickým otázkam a cieľom výskumu;
- b) empirické práce orientované na analýzu religiozity a náboženskej štruktúry obyvateľstva v rámci Slovenska;
- c) empirické práce orientované na analýzu cirkevnej územnej organizácie jednotlivých cirkví;
- d) empirické práce orientované na problematiku náboženských púť a príslušnej náboženskej infraštruktúry;

- e) práce zaoberajúce sa vzťahmi medzi náboženskou problematikou a ostatnými komponentmi geografickej sféry (vzťah etnickej a religióznej štruktúry obyvateľstva; kresťanské aspekty globálnych environmentálnych problémov, vzťah medzi náboženskou a výskytom sociálno-patologických javov; zmeny religióznej funkcie mestských sídel atď.);
- f) komplexné práce – obsahujú viaceré aspekty náboženskej problematiky (napr. atlasové diela)

Ku GN sa dajú priradiť práce Š. Očovského, R. Matloviča, F. Podhorského, P. Mariota, A. Ritomského, V. Iru, Š. Poláčka, D. Kusendovej, J. Szöllösa, P. Korca, K. Pastora, M. Moravčíkovej, M. Cipára, J. Bunčáka, a mnohých ďalších.